vastutusel linnast välja; isegi alevitesse minejate eest pidid mahajääjad kaveerima. Igasugune kirjavahetus Riia, Tallinna ja Pärnuga oli keelatud, toiduainete hankimine maalt äärmiselt tõkestatud. Sinna-tänna voogav sissisõda Vene ja Rootsi väeosade vahel põhjustas ikka valjumad järelevalve-määrused, mis peaaegu täiesti halvasid kaubandusliku läbikäimise ja võtsid rahvastikult võimalused produktiivseks tööks. Venemaa eeskujul seati Tartus viina-, tubaka- ja soolamonopol sisse. Nende ainete müümise eest ähvardati raskete karistustega, isegi ihunuhtlusega.

Senini oli linn suurema osa sissetulekuist saanud oma mõisaist. Nüüd olid viimased põhjalikult rüüstatud, nende talupojad osalt laiali jooksnud ja läbikäimine nendega niivõrra raskendatud, et raad a. 1707 oma mõisate kohta tervelt kolme kuu jooksul ei saanud mingit teadet. Seesugustes oludes jäid palgad linnateenijaile alatasa välja maksmata ja linna võlad kasvasid. Juba 1704. a. palus raad tsaari ka teise poole aktsiisimaksust ajutiseks linnale lubada, rekognitsioonimaksu mõneks aastaks ära jätta ja linnale majade ülesehitamiseks toetust anda. Palve jäeti tähele panemata. Õieti raske koormuse moodustas mitmetuhandelise Vene väe majutamine pooleldi purustatud majadesse. Otse katastroofilises seisukorras olid sageli toitlusolud; oma liikumisvabaduses äärmiselt takistatud, pidid kodanikud venelastelt eluhoiuks tarvilisi produkte kõrgendatud hindadega hankima. Vastastikuse umbusalduse atmosfääris oli kodanikkude julgeolek väga nõrgasti kindlustatud. Vähemagi kahtlustuse korral ootasid süüdistatavat rasked karistused, sageli surmanuhtlus. Nii hukati 1706. aasta juunis Otepää pastor Adrian Verginius, keda süüdistati äraandliku kirjavahetuse pidamises rootslastega, kestva vangistuse järgi Tartus Saksa väravate ees. Järgmise aasta augustis vangistati kaks raehärrat — Claus Kropp ja Abraham Moresin — oletatava äraandmise eest, mida ei suudetud tõestada, hoolimata kaebealuste julmast piinamisest. Siiski poodi mõlemad Vene sõjavõimude käsul 1708. a. üles.

Peeter I ja August II vahelise lepingu järgi pidi Tartu maakond peale sõja lõppu Poolale minema. Nimeliselt valdasid Vene väed Tartu ja valitsesid siin Poola kuninga ja vabariigi nimel. Tõeliselt kavatses aga tsaar Peeter Tartut ühes maakonnaga Venemaa külge liita ja kohtles linna ning selle rahvastikku nagu oma otsest valdust. 1707. aasta mais laskis ta suure osa Tartu käsitöölistest, kelle oskusi ja võimeid ta tahtis kasutada Vene tööstuse elustamiseks, ühes Tartus viibivate Rootsi sõjavangidega Moskva saata. Hoopis raskem löök tabas Tartut järgmise aasta algusel. August II võitmise järel oli Karl XII Poolast kirdesuunas teele asunud ja sundis 1708. a. jaanuaris Vene väed Grodnost lahkuma. Tsaar Peeter oletas, et rootslased Põhja-Venemaale tahavad tungida, äsja asutatud Peterburi Kesk-Venemaast ära lõigata ja niiviisi venelaste poolt okupeeritud Rootsi maa-alad kerge vaevaga tagasi võita. Et säärasel korral raske oleks olnud Narvat ja Tartut kaitsta, otsustas tsaar oma vägedega siit lahkuda, nende linnade rahvastikku ühes viies ja kindlustused ära hävitades. 12. II. 1708 teatas Tartu komandant Balck raele ja oldermannidele, et kõik saksa soost elanikud end Venemaale minekuks peavad valmis seadma. Üllatus ja hämmastus oli kodanikkude keskel nüüd äärmiselt suur, kuid tsaari kindlale käsule ei tohitud vastu hakata. Osutus peaaegu võimatuks varandust, mida võimalik polnud regedega kaasa võtta, ära müüa: nii tuli see lihtsalt maha jätta venelaste ja kohalejäävate eestlaste riisutavaks. Küüthobused anti ainult vaesemaile, kuna teised pidid nad endile ise muretsema. Kellegi suhtes erandit ei tehtud: vanad ja noored, terved ja haiged — kõik pidid ühiselt Vologda sihis teele asuma. 18. II. lahkus terve saksa

Tartu, lk. 99